

UVOD

Na neki način, čisto je zavaravanje pokušati izolirati ulogu žena u bilo kojim povijesnim događajima. Kako bilo, ipak ima razloga zašto s vremena na vrijeme treba pokušavati; prvo, treba se podrazumijevati da povjesničari/ke, kada pišu o "ljudima" ili "radnicima", govore kako o muškarcima, tako i o ženama. Tek odnedavno se povijest žena počela proučavati pozornošću koja je prikladna važnosti žena - čineći, kao što i činimo, otprilike pola društva na svim razinama.

U svojem opsežnom opusu "Revolucija i građanski rat u Španjolskoj" (Faber&Faber, 1972.), Pierre Brow i Emile Témime izjavljuju da je sudjelovanje žena u Španjolskoj revoluciji 1936. bilo masivno i opće, i uzimaju to kao pokazatelj koliko je uopće duboko revolucija išla. Nažalost, detalji ovih aspekata su rijetki drugdje u knjizi, ali izvori pružaju neku opću sliku koju možemo dobiti. U procesu istraživanja o tome kako su se žene borile, što su postigle i kako im se svijest razvijala u razdoblju intenzivnih društvenih promjena, možemo očekivati uvid u mnogo malih dijelova događaja. Bilo koji zaključak koji iskrasne treba imati značenje kako za slobodare općenito, tako i za ženski pokret u sadašnjosti.

POZADINA

Uvjeti života za španjolske žene prije 1936. su bili opresivni i represivni do krajnosti. Rad je bio težak, dug i loše plaćen, a kada su se napretci i pokazali, nisu uvijek bili potpuno korisni za žene. Brojke iz Instituta socijalnih promjena (citirano u S. G. Payne, Španjolska revolucija, Weindenfeld & Nicolson, 1970.), pokazuju da su u tom desetljeću (1913. -1922.) plaće muškaraca porasle za 107.1%, a plaće žena samo za 67.9%, dok su troškovi života porasli za 93%. Kada je 1931. Republika utvrdila osmosatni radni dan za poljoprivrednike/ce, to je, prema seljacima u seviljskom zatvoru koji su razgovarali s Arthurom Koestlerom, značilo da su muškarci išli na sastanke i traćanje, dok su njihove žene mogle doći doma tek u pet popodne, skuhati ručak i pobrinuti se za čistu dječju odjeću.

Međutim, unesene su minimalne reforme koje uključuju nadoknadu za materinstvo i uobličene su u ciljeve progresivnih grupa. Politički gledano, Ustav republike iz 1931. donosi - glasovanje za oba spola od 23 godine, radikalna pomak za to vrijeme i mjesto. Isprva, rečeno je (Álvarez del Vayo, u djelu "Borba slobode"), glasovanje žena je samo udvostručilo moć njihovih muževa ili ispovjednika, ali situacija je bila ipak promijenjena. Republika donosi mjere obrazovanja i svjetovnosti, uključujući i dozvolu za 'bezrazložan' razvod. Unatoč težini unutarnje inferiornosti pod kojom su morale raditi, mnoge žene su se počele aktivno uključivati u politiku.

Sa slobodarske strane, snažan anarhistički pokret je uključivao određenu svijest o nužnosti drugačijih odnosa između ljudi. Za njegove nasljednike, bar je rušenje ozakonjenog braka bilo na popisu. Teže je procijeniti do kojeg su opsega njihovi osobni životi utjelovljivali promjene u stavovima, ali čini se da im pojedinačni problemi žena nisu bili glavna briga.

U biti, ništa im i nije bilo glavna briga. Margarita Nelkin, socijalistkinja koja je trebala postati zamjenica na sudu, piše o "Socijalnom položaju žena u Španjolskoj" (Barcelona, 1922.) i "Žene na sudu" (Madrid, 1931.); postojao je pokret za ženska prava u ranim dvadesetima, ali imao je reformističku i karijerističku orijentaciju, temeljenu na ženama u profesijama. Za anarhiste su

reformistički, minimalni ili prijelazni programi bili manje - više neprihvatljivi. Fokus je bio na sveprožimajućoj društvenoj revoluciji. Nažalost, svaka teoretska rasprava o tome - što takva revolucija može uključivati, često je odbacivana u zamjenu za usvajanje ideje da će stvari proraditi spontano i na najbolji mogući način.

REVOLUCIJA

Kao odgovor na vojnu pobunu 18. srpnja 1936. godine protiv Republike, uistinu se dogodio moćan element te spontanosti. Događaji su zahvatili stranke i vođe, uključujući "vodeće militante" CNT-FAI (sindikalistička Nacionalna konfederacija rada i Iberijska anarhistička federacija). Jedna od posljednjih, Federica Montseny, aludirala je kasnije kako je to "revolucija koju smo svi priželjkivali, ali je nismo očekivali tako skoro".

Žene su imale važnu ulogu. Prema mišljenju Álvarez Del Vaya, bile su dominantne u odgovoru na pobunu i predstavljale su kičmu otpora. Brow i Témime kažu da su bile sveprisutne - u odborima, u miliciji, na frontu. U ranim bitkama građanskog rata, podrazumijevalo se da se žene bore uz muškarce.

Žene su nužno i prirodno bile uključene u razvoj društvene revolucije, u kolektivima koji su osnivani u gradu i na selu, nakon odlaska mnogih šefova i gospodara. Ova činjenica implicira određene promjene u njihovom načinu života, u njihovom stupnju otuđenja u poslu i slobodnom vremenu (kada bi ga imale), načinu razmišljanja, stavovima drugih o njima. Ali promjena u društvenim odnosima, posebno položaja žene u zajednici, bila je daleko od cjelovite, čak i u područjima gdje su slobodari imali najveću kontrolu nad vlastitom situacijom.

Jednostavan pokazatelj kontinuirane inferiornosti položaja žena vidi se u statistikama plaća unutar zajednica. Žene su često slabije plaćene od muškaraca. Evo nekih primjera:

1. u maloprodajnim trgovinama u Puigcerdi, muškarci su zarađivali 50 peseta na tjedan, a žene 35 peseta
2. u agrikulturnom kolektivu Segorbe, muškarci su zarađivali 5 peseta na dan, u usporedbi s 4 pesete za ženu koja je neudana i 2 ako je udana
3. u Muniesi, muškarci su dobivali 1 pesetu na dan, žene i djevojke 75 centimosa, a one ispod 10 godina 50 centimosa.

Mnogi agrikulturni kolektivi su se složili oko "obiteljske plaće", prilagođavajući se brojkama, po principu "svakome po potrebi". Domaćinstvo gdje i muž i žena rade jer nemaju djece, može dobiti 5 peseta na dan, dok domaćinstvo u kojem muškarac radi za kolektiv, a njegova supruga brine za 2, 3 ili 4 djece, može dobiti 6, 7 ili 8 peseta.

Prema Hugh Thomasu, gotovo svugdje su postojale posebne skale isplate za supružnike koji rade, s drugačijim bonusima za sinove koji rade, manjine i invalide, posebni iznosi za neženje, udovice i umirovljene parove. Iznosi mogu varirati od 4 do 12 peseta na dan. Ponekad su određene kategorije žena u usporedbi s drugima prošle dobro. U Villaverdeu, udovice su shvaćene isto kao neženje, plus dječji doplatok - s druge strane, neženje su općenito imali besplatan pristup komunalnom restoranu, dok su drugi morali platiti 1 pesetu.

Ideja skale plaća koja direktno diskriminira žene nije, dakle, točna u svakom slučaju. Ali postoji očit dokaz raštrkanih pretpostavki, baziranih na konceptu patrijarhalne obitelji, prema kojima žena nije tražila jednaku isplatu. Mišljenja promatrača slobodara se razlikuju po tom pitanju. José Peirats je smatrao da je obiteljska plaća bila način spajanja želje za privatnošću i više intimnog načina života. H. E. Kaminski zauzima žešći stav, braneći stav da je obiteljska kartica stavila najpotlačenija ljudska bića u Španjolskoj - žene - pod kontrolu muškaraca. Uzeo je to kao dokaz da je anarhistički komunizam sela Alcore 'izuzeo svoju prirodu iz stvarnog stanja stvar'.

Kao mjera reforme, novi platni sustav imao je svoj pozitivni aspekt. Ako ništa, bar su prava žena u smislu sredstava za život bila generalno prepoznata, bez obzira na ulogu koju su imale u društvu; kao i prava djece. Peirats iznosi da kućanice nisu bile obvezne raditi izvan kuće, na zemlji, osim ako to nije bilo nužno potrebno (dodatne bi "pozvao" gradski izvikivač da u slučaju potrebe rade na poljima), a trudne žene su bile tretirane s posebnom obzirnošću. Kćeri seljačkih obitelji više nisu bile prisiljene ići u službu u gradove ili u inozemstvo. Zbrinute obiteljskom plaćom, mlade žene su ponekad donirale svoj rad radeći uniforme - što je bio samo podsjetnik da radnicima/cama veličina paketa plaće sad nije od tolike vitalne važnosti. Situacija je imala stupanj fleksibilnosti, dozvoljavajući više izbora nego prije, unatoč kontinuiranoj podjeli rada koja je dodjeljivala sve kućanske zadatke ženama.

Možda je osnovni faktor koji je umanjivao otuđujuću prirodu plaćenog rada (za anarhistički ideal društva bez plaće, zapravo društvo bez novca nije bio praktičan ideal zbog ograničenog i fragmentiranog karaktera revolucije) bila šansa za sudjelovanje u kolektivnom donošenju odluka. Politiku i praksu svakog kolektiva donosila bi Generalna skupština koju je obično birao Administrativni odbor. Opseg do kojeg su žene bile izravno uključene u određivanje vlastitog položaja je neutvrđen. Hugh Thomas je smatrao: "Nije sigurno da je svaki član kolektiva ponekad bio uključen, žene i svakako djeca koja rade ili makar ijedni od njih, a više je moguće da se samo od radnika očekivalo da sudjeluju." Ovo bi bila ozbiljna optužba kolektiva, ako je shvatimo doslovno, ali Thomasovo nagađanje o tome što čini i pokreće slobodare i nije najpouzdanija interpretacija.

Gaston Leval u "Kolektivima u španjolskoj revoluciji" (preveo Vernon Richards, Freedom Press, 1975: pp. 207-213), izvještava sa sastanka seoske skupštine koju je pohodilo "oko 600 ljudi, uključujući oko 100 žena, djevojaka i nekoliko djece". Dogovor je uključivao prijedlog za "organizaciju radionice gdje bi žene mogle doći i raditi umjesto da gube vrijeme tračajući na ulici. Žene su se smijale, ali je prijedlog ipak prihvaćen". Još se ističe "imenovanje novog direktora bolnice (a mi saznajemo da je direktor žena, što je, jasno, neobično)". Bilježi očit interes i uključenost u diskusije, čak toliko da "nitko nije otišao prije kraja, a nijedna žena ni dijete nije otišla/lo na spavanje". Žene su, općenito gledajući, mogle biti prisutne, ali ne nužno ili potpuno ravnopravno uz muškarce.

Unatoč tome, Thomas je uočio "odsutnost cijelog kompliciranog stroja tradicionalnog katoličkog života i svih stvari koje s tim idu (kao što je podređivanje žena)" kao faktor koji je bio izvor stalnog veselja za ogromnu većinu radnika/ca. Pretpostavke o ženskim ulogama i o ženstvenosti nisu, naravno, odbačene preko noći. Leval je pisao o ženama koje kupuju za proviziju, o trgovinama odjećom koje proizvode modnu odjeću za žene i djevojke, mlade

djevojke se učilo šivanju odjeće za njihovu buduću djecu, pored ostalih neupitnih odraza "stvarnog stanja stvari". Ali dojam značajnih promjena u stavovima i općenito u društvenoj atmosferi prenijeli su mnogi promatrači iz prve ruke.

Ranog kolovoza 1936., Franz Borkenau uočio je samopouzdanje kod žena u Barceloni, dosad neuobičajeno za španjolske žene u javnosti. Milicajke su stalno nosile hlače, što je prije bilo nezamislivo; ali čak i kad su bile naoružane, španjolske žene su još bile pod pratnjom, za razliku od ženskih volonterki drugih nacionalnosti. U Madridu je isto bio očigledno promijenjen položaj žena; moglo se vidjeti mlade radnice kako okupljene u stotinama, možda i tisućama, prikupljaju stvari za Međunarodni Crveni križ. Opisuje očito uživanje u onom što je za mnoge bilo prvo pojavljivanje u javnosti - okupljanje u parovima, šetnje po ulicama i odlazak u elegantne kafiće, neograničen razgovor sa strancima i milicajcima.

No svejedno, unatoč negodovanjima drugih komentatora o "promiskuitetu", smatrao je da postoji opća odsutnost bilo kakvog dubokog prevrata u seksualnom životu, manje nego u Velikom ratu. No, postojala je barem težnja za zajedništvom ili pojednostavljenjem zakonskih formalnosti. Umjesto braka, anarhisti su favorizirali slobodnu združenost koja se bazira na međusobnom povjerenju i podjeli odgovornosti; povezanost između ljubavnika je u mnogim situacijama gledana jednako kao bračna veza. U kolektivima je, prema Levalu, ceremonija zakonskog braka postojala zato što su ljudi uživali u njoj kao svečanoj prigodi - drugovi bi prošli proceduru, pa onda uništili dokumentirane dokaze.

Kolektivi su utjelovljivali svoje vlastite navale konformizma, ne samo po pitanju rada, za koji se očekivalo da se shvati ozbiljno, nego isto tako i po seksualnim pitanjima. Ljudi koji su se vjenčali su često obasipani darovima, dodatnim sredstvima i pomoći oko kućanstva; s druge strane, kolektiv je imao moć zadržati privilegije kao što su sredstva potrebna za prijevoz do grada, ako se svrha činila neprikladnom. Kamenski je vidio seoski odbor Alcore u ulozi pater familiasa; pa navodi riječi člana kolektiva koji je rekao: "Nema mjesta za poroke". Preživljavanje tradicionalnih stavova je u nekim kolektivima uključivalo zanimljivu pretpostavku o nužnosti odvojenih blagovaonica za muškarce i žene, kao dio ljudskog dostojanstva. Segragacija je upotrebljavana i u kući za siromašnu djecu u Madridu, gdje su dječake smještale, hranile i učile učiteljice u Palace hotelu, a djevojčice su bile u drugoj zgradi.

Sa svim svojim ograničenjima, Španjolska revolucija je u svojoj prvoj fazi donijela nove mogućnosti za žene, u zonama koje nisu preuzeli nacionalisti, i nekima je donijela element osobnog oslobođenja. Jedna grupa koja je pokušala imati slobodarsku perspektivu na situaciju je bila Mujeres Libres (Slobodne žene). Do kraja rujna 1936. godine, imala je sedam Odjela rada - Prijevoz, Javna služba, Njegovanje, Oblačenje, Pokretne brigade za ne-specijaliste i brigade koje su zamjenjivale muškarce koji su sudjelovali u ratu. Federacija je rasla, omogućujući ženama maksimalan doprinos svakom praktičnom radu kojeg je trebalo napraviti. Njezine članice su osjećale da imaju važnu odgojnu funkciju, radeći na emancipiranju žena od njihove tradicionalne pasivizacije, neznanja i eksploatacije od kojih će biti oslobođene, idući ususret sporazumijevanju između žena i muškaraca koji/e bi radili/le zajedno, bez međusobnog isključivanja. Uvidjele su potrebu da probude u ženama bitnu svijest o njihovom pokretu i da ih uvjere da je izolirana i čisto ženska aktivnost za sada nemoguća. Vidjele su se bazirane na širokim ljudskim težnjama za emancipacijom koja je ostvariva samo u društvejoj revoluciji, a koja

će osloboditi žene od stagnacije u osrednjosti.

Politički gledano, slogani *Mujeres Libres* su opisivali situaciju jednostavno, kao borbu između dviju klasa i dviju ideologija: kao rad nasuprot privilegija; slobodu nasuprot diktature. To se pokazalo puno kompliciranijim. Karakteristična anarhistička mješavina užarene retorike, teorijskih nacрта i intenzivnih praktičnih aktivnosti nije odgovarala potrebama strašne političke stvarnosti, unatoč stvarnim postignućima grupa pod teškim uvjetima.

OBRANA MADRIDA

Naravno, nacionalistička prijetnja je bila snažno prisutna, pružajući isprva poticaj, ali i predstavljajući prijetnju revolucionarnim akcijama, budući da su ljudi uzimali borbu protiv te prijetnje u svoje ruke. Otpor koji je pružen u obrani Madrida, a protiv nacionalističke vojske u ranom studenom 1936. godine, obnovio je duh hitnog odgovora na vojni ustanak i opet su žene odigrale veliku ulogu, kao u prvim danima rata. Bataljon žena borio se ispred mosta Segovia. Kod Gastafa, u centru sjevernog fronta, žene su bile pod paljbom cijelog jutra i bile su među zadnjima koji su otišli. Tijekom povlačenja u Madrid, jedan muški promatrač je primijetio kako neke žene u miliciji izgledaju više vojnički od mnogih mušakraca, dok su druge pak uredne, njegovane i sređene. Među talijanima u Internacionalnoj brigadi u Madridu bila je šesnaestogodišnja djevojčica iz Ciudad Reala, koja se pridružila nakon što su joj otac i brat poginuli. Imala je iste dužnosti kao muškarci, dijelila je njihov način života i pričalo se da je jako dobar strijelac.

Unutar grada, žene su organizirale masovne demonstracije, radeći propagandu i slogane, uključujući slavni *No Pasarán* ("Neće proći" koje se pripisuje *La Pasionarii*), a gradile su i barikade, često uz pomoć djece i nekada i pod paljbom.

Odbori su bili utvrđeni po kvartovima, kućama i blokovima, zbog nabavke hrane, municije i radi komunikacije. Žene su aktivno doprinosile obrani, uključujući motrenje zračnog fronta i nadziranje sumnjivih petokolonaša. Njihovi odbori su organizirali kolektivne obroke i pranje rublja; dječje jaslice i domovi za majčinstvo su osnovani između srpnja i listopada i funkcionirali su kako su najbolje mogli. *Brow* i *Témime* su opisali širenje kućnih i susjedskih odbora kao snažan oblik druge Madridske revolucije, kao bazu iskonske komune.

Istovremeno, žene su se često morale nositi sa silinom tegoba, riskirajući kršenje pravila redarstvenog sata koji je zabranjivao izlazak na ulice prije 6 popodne, kako bi dobile dobro mjesto u redu za hranu (prvo mjesto idućeg dana je pripalo onima koji/e nisu posluženi/e). Ženama je bilo rečeno da moraju biti spremne nositi ručak muškarcima, ne u tvornice, nego u rovove. Žene iz radničke klase nosile su topla jela na barikade. Mnogo žena iz srednje klase je vodilo javne kuhinje za izbjeglice i postaje s prvom pomoći za žrtve petokolonaških snajpera.

Međutim, ne može se sve što su žene napravile smatrati pozitivnim. Povorke žena za regrutiranje, koje marširaju ulicama i pozivaju besposličare iz kafića, može biti neugodan podsjetnik na nekadašnje sufražetkinje, bijeloperni šovinizam tijekom Prvog svjetskog rata. Ovaj dojam se povećava kada se u obzir uzmu stavovi koje je jasno iznosila Dolores Ibárruri, koja se isticala kao *La Pasionaria* tog doba, a njen se glas mogao čuti preko zvučnika na ulicama i na Radio Madridu, pozivajući žene da se bore noževima i vrelim uljem protiv napadača. Borba

protiv nacionalista se počela koristiti nacionalističkim terminima, kao i istinski patriotizam - ponovljeni povijesni motiv - umjesto klasnim terminima protiv reakcije. Pritisak za ujedinjenje i borbu protiv fašizma počeo je biti prijatnija samoj revoluciji.

OGRANIČAVANJE, LEGALIZACIJA, THERMIDOR

Kako se usporio početni revolucionarni zamah, a snage republikanaca se upregnule oko zadatka dobivanja rata, doprinos žena se nije smanjio, no pretvorio se više u podršku. Do studenog, prema Gilbert Coxu, na frontu je još uvijek je bilo prisutno nešto milicajki, ali brojčano ih je bilo tek nekolicina. Uobičajenije ih je bilo naći na mjestu kurirki ili kuhajuć i perući iza linija fronte. George Orwell potvrđuje da je do kasnog prosinca još bilo žena koje rade u miliciji, iako ne mnogo. Dodaje da su se stavovi prema njima promijenili. U ranim danima, mnoge žene su išle na front čim su mogle stati u radno odijelo, pogled na naoružane žene je izazivao aplauz i divljenje, barem tamo gdje se to nije podrazumijevalo. Dok ranije nitko nije vidio ništa smiješno u ženi koja barata puškom, sada milicajci nisu mogli biti prisutni kada su žene vježbale, jer su ih ismijavali i ponižavali. Jedan POUM-ov položaj na fronti, gdje je sudjelovao i Orwell, bio je objekt fascinacije zbog tri milicajke koje su kuhale, a bio je nedostupan za muškarce iz drugih jedinica.

Razlike u atmosferi u odnosu na nekoliko mjeseci ranije mogle su se vidjeti u promjenama odijevanja - ponovna pojava odjeće koja se mogla smatrati "buržuskom", djevojke u Barceloni u siječnju 1937. godine nisu više oklijevale obući svoju najljepšu odjeću - ili manira, sada kad "drugovi" nije bio jedini prihvatljiv oblik oslovljavanja, ali je imao političko značenje. Postojanje "dvojne moći", odnosno kolektiva i puno nedjelotvornije vlade, omogućilo je konsolidaciju vlade Narodnog fronta i proširenje njene kontrole. Neformalno vodstvo CNT-FAI je odlučilo ući u vladu. Manje-više vođeni srcem i racionaliziranjem, sudjelovali su i u legalizaciji, preuzimanju i postupnom ukidanju revolucionarnih postignuća, čime su utrli put Komunističkoj partiji.

Federica Montseny je nakon oklijevanja prihvatila dogovor s ministrom zdravstva. Dolazeći iz obitelji anarhističkog zaleđa, postala je istaknuta u FAI-u i bila je poznata kao jedna od najboljih govornika/ca pokreta. Kasnije je stekla ugled time što je bila jedina ministrica koja je bila spremna diskutirati i sudjelovati iskreno i kritično, čak i nedvosmisleno. Njezin način govora dokazuje da je CNT bio prilično otvoren u politici; ta izravna intervencija u centralnoj vladi je smatrana najdalekosežnijom revolucijom učinjenom na političkom i ekonomskom polju: i to da je državi dano malo zasluge i povjerenja u nastojanju da postigne revoluciju odozgo.

U najboljem slučaju, postignute su neke reforme: legalizacija pobačaja u kontroliranim uvjetima i otvaranje utočišta otvorenog za sve žene, uključujući i prostitutke. Federica Montseny se suprotstavila ideji da se zakonski radi na pitanju prostitucije, vjerujući da "taj problem predstavlja problem moralnog, ekonomskog i socijalnog karaktera, koji se ne može riješiti sudski". Zakon Republike u srpnju 1935. godine je zabranio prostituciju, na način da kazni ženu koje se to tiče, a tijekom revolucije naglasak je bio na edukaciji izvan same prostitucije, no problem nije bio eliminiran.

Domet do kojeg se ministrica zdravstva posvetila što dubljem prodoru seksualne revolucije je sumnjiv, u svjetlu intervjua s Kaminskim. Ovdje se čini kao da odobrava kontrolu začeca, ali nije mislila da će je španjolske žene željeti koristiti (doduše, u tome vjerojatno ima jedan element

realizma), nije vjerovala u jednostavan razvod i smatrala je da žene uvijek uživaju u "komplimentima" (tj. seksističkim komentarima), sumnjičavo gledajući na sugestiju da takvi komentari mogu biti promišljeno uvredljivi. No, čini se da je ipak pomogla širenju informacija o kontroli začeca, kao što su to činile i Mujeres Libres.

Vlada je isto tako poduzela korake za reguliranje vjenčanja. Vjenčanja su obavljana u sjedištu milicije uz minimalnu gnjavažu, a sva su takva vjenčanja nakon 18. srpnja 1936. godine priznata kao legalna. U travnju 1937. godine uveden je "brak bez vjenčanja" koji je nakon desetomjesečnog zajedničkog života ili manje, ako bi došlo do trudnoće, smatran brakom. Ovaj zakon je bio ponovno razmatran zahvaljujući prevladavajućoj bigamiji.

Uz pažnju posvećenu detaljima društvenog života, vlada je bila zauzeta i organizacijom ratnih nastojanja. Postupno je uspostavljena "normalnija" ratna situacija, a žene su popunjavale "rupe" zbog nedostatka muške radne snage. Još jedna ratna pojava je bila neizbježna nestašica. U odsutnosti ravnopravne raspodjele, žene su morale organizirati redove za kruh od 4 ujutro (iako se nedjeljama red mogao sastojati od muškaraca i žena u jednakom omjeru.) Redove za hranu je kontrolirala i maltretirala gradska straža na konjima, i u dvjema je ozbiljnim pobunama oko kruha u Barceloni rane 1937. godine, masa, uglavnom žena, raspršena vojničkim čizmama. Između srpnja 1936. i ožujka 1937. troškovi života su se udvostručili, a plaće se povećale za samo 15%. U travnju 1937. žene u Barceloni su održale demonstracije zbog cijena hrane.

Vanjskim uzrocima teškoća su bili dodani rastući konflikti unutar antifašističkog tabora. Komunistička partija, nevažna grupa u španjolskoj politici na početku građanskog rata, širila je područje svoje aktivnosti, stežući obroč oko republikanskih snaga, potpomognuta ruskom vojskom i političkom intervencijom. Kad se radilo o preobraćanju, žene su bile prioritetna meta, zajedno s mladima i kulturnim krugovima. Vodeće organizacije su uključivale Uniju djevojaka, Žene antifašistkinje i Uniju mladih majki. U srpnju 1937. godine, u ćelije JS-a (Unija socijalističke omladine) je bilo uključeno 29,02% žena.

Fizički udar se dogodio u Barceloni 1. svibnja 1937. godine kada su vladine snage napale telefonsku centralu, planirajući time "razoružavanje utvrde", što je izazvalo snažan otpor. Još jedanput je demonstrirana važnost sudjelovanja slobodara u vladi – za vladu. Kada je, nakon trodnevne borbe, procijenjeno da slobodarski drugovi i POUM kontroliraju četiri petine Barcelone, pozvali su vođe CNT-FAI-a da smire situaciju. Apeli Mariana Vasqueza, tajnika Nacionalnog odbora CNT-a, i Garcíe Olivera, anarhističkog ministra pravde, nisu uspjeli smiriti radnike. Federica Montseny je tada poslana u ime valencijske vlade (koja je preseljena iz Madrida zbog nacionalističkog napredovanja), nakon što su trupe povučene s fronta kako bi po potrebi bile poslone u Barcelonu. Ona je provodila vladin dogovor da "ove snage ne smiju biti poslone sve dok ministar zdravstva ne odluči da je to nužno", valjda pretpostavljajući da bi anarhistička ministrica mogla dati pristanak za slanje trupa protiv radničke klase. Ukupan rezultat je bio zbunjenost, demoraliziranost i odobravanje od CNT-a.

"Vodeći militanti" su, čini se, zauzeli stav da je igranje neprijateljeve igre davanje izgovora komunističkoj partiji da napadne svoje protivnike. Ovako ili onako su trebali izgovor, a kaos oko kratke eksplozije 1. svibnja omogućio je Komunističkoj partiji da ojača svoj položaj, prisiljavajući anarhističke ministre da prijeđu u opoziciju i zabranjujući POUM. Žene su bile među žrtvama -

među uhićenima je bilo medicinskih sestara i žena iz POUM-a. Emma Goldman je posjećivala šest žena, političkih zatvorenica, u ženskom zatvoru, uključujući Katiu Landau, koja je pozvala antifašističke zatvorenike na štrajk glađu, a sama je puštena nakon dva štrajka glađu.

MEĐUNARODNA DIMENZIJA

Međunarodno, pojava Španjolskog građanskog rata je bila sastavljena od romantičarskih poticaja i poziva na legalnost, koje su ubrzo prikrili revolucionarni aspekt borbe u "antifašističkoj" retorici. To je bila smišljena politika Narodnog fronta/elementa KP, no unatoč tome nije potrebno obezvrjediti motive onih koji su odgovorili na taj poziv. Prva volonterka, Engleskinja, koja je poginula je bila Felicia Browne, slikarica KP-a pogođena u Aragónu u kolovozu. Druge žene među ranijim volonterima/kama su bile Renee Lafont, francuska novinarka koja je umrla od rana zadobivenih nakon što je upala u zasjedu i bila zarobljena, i Simone Weil, koja je bila s Durrutijevom kolonom (brigadom) u Kataloniji od kolovoza do listopada 1936. godine.

U Britaniji je postojala čudna zbrka organizacija koje su davale podršku na različite načine, u što je bilo uključeno mnogo žena. Odbor pomoći za branitelje, koji je skrbio za dobrobit obitelji britanskih volontera, osnovala je Charlotte Haldane iz KP i među svojim pristašama je brojila vojvotkinju Atholla, Ellen Wilkinson i Sybil Thorndike. Još jedna žena iz KP-a, Isobel Brown, stajala je iza britanskog Odbora za potporu žrtvama fašizma, koji je inspirirao stvaranje Odbora britanske medicinske pomoći i Jedinice medicinske pomoći. Gospođa Leah Manning, bivša članica parlamenta britanskih socijalista, bila je u posljednjem civilnom avionu za Madrid prije napada na grad i ponudila je svoje usluge lobiranja u Britaniji za spas grada.

Slobodari su bili svjesniji društvene borbe. Ostali su u toku zbog anarhističkih novina "Španjolska i svijet" koje su se, između ostalog, povremeno obraćale ženama kroz izvještaje o Mujeres Libres, spominjale suvažnost majki kao edukatorica i nužnost njihovog oslobođanja od religije. Primjer je citat objavljen uz sliku - "Španjolske žene također uživaju slobodu: Crkva više neće diktirati!" Emma Goldman, službena predstavnik CNT-FAI u Britaniji, u jednom je intervjuu procijenila da ženama još nije bila dana šansa davanja punog doprinosa i da su bile nedostavno osviještene. Ocijenila je da su se promijenile od 1929. godine, postavši budnijima i zainteresiranijima za društvenu borbu. Članak iz broja objavljenog 24. 11. 1937. je opisao "transformaciju španjolskih žena" u odnosu na dotadašnju zaostalost zbog arapskog utjecaja i dominacije katoličke Crkve koja je podržavala muški autoritet i žensku rezignaciju, sada utirući put prema "veličanstvenom i bolnom buđenju".

Ali čak su i Emma Goldman i ostali autori/ce u "Španjolska i svijet", unatoč svijesti o tome što se događalo ("Kontrarevolucija i rad"), težili/le rastućem naglašavanju prvo i jedino "antifašizma". Militarizacija milicije, napad na temelje revolucije i zabrana kolektiva, ostavljali su sve manje i manje stvari na koje su slobodari mogli ukazati kao pozitivne.

Istovremeno, stvorena je paradoksalna odlučnost u usvajanju ideje o životno važnoj borbi protiv fašizma, kako se sve ovo kroz što se prolazilo ne bi činilo beskorisnim. Naravno, bilo je moguće zauzeti stav da je bilo što bolje od fašizma, ali to "bilo što" na što su se odlučili, nije bila socijalna revolucija.

POD FAŠIZMOM

Povijesni tijek događaja je na razini teorijskog razmatranja ostavio pitanje o tome kakvom katastrofom bi rezultirala republikanska pobjeda i mogućnost ponovnog oživljavanja ugušene revolucije. Umjesto toga, Španjolsku je obuzela drugačija katastrofa fašističke pobjede. Dok ljevičari nisu mogli postići oslobođenje žena, desničarski režim je smislio njegovu antitezu.

Ali bilo je žena na fašističkoj strani koje nisu bile lakovjerne i podložne pomoćnice. Falanga je uključivala ženske pokrete, i karlisti i falangisti su imali ženske udruge, a organizacija nacistkinja je bila aktivna u Španjolskoj. Pilar Primo de Rivera je bila istaknuta u jednoj od ideoloških frakcija u nacionalističkim krugovima, a koje su bile protiv Franca i vodila je Socijalnu pomoć koju je osnovala udovica falangističkog vođe 1936. godine. Ova je organizacija mobilizirala žene za socijalni rad uz sredstva koja im je osiguravala falangistička ženska organizacija, a formalna socijalna služba je osnovana za žene od 17 do 35 godina. U teoriji dobrovoljan minimum od 6 mjeseci stalne službe ili pak 6 uspješnih razdoblja od po jedan mjesec, postalo je preduvjetom za polaganje ispita i dobivanje administrativnih poslova. Poštedene su udane žene, udovice s jednim djetetom ili više njih i invalidi, prema reakcionarnim pretpostavkama o "svetoj toplini obitelji" i položaju žena u kući.

Žene su nacionalističkoj vojsci pružale uobičajenu njegu, kuhanje i pranje rublja, a samo ih je nekoliko služilo u samoj vojsci, no njihovo je sudjelovanje bilo manje uočljivo na desnoj nego na lijevoj strani. Kontrast je bio vidljiv. U Vigu kojega su okupirali nacionalisti, teško se moglo vidjeti ženu vani na ulici. Nacionalisti su isto bili svjesni razlike: memo nađen kod jednog od njihovih oficira preporučuje da, kako je velik broj žena koje se bore na neprijateljskoj strani, ne bi trebalo biti razlikovanja spolova u represiji. Neki su napravili razliku, rezervirajući posebne pogrde za žene koje su im se protivile - najozloglašeniiji je bio general Queipo de Llano, koji je bjesnio protiv njih i prijetio "suprugama anarhista i komunista" (ne pretpostavljajući da bi same žene mogle biti anarhističkih i komunističkih uvjerenja) tijekom svojih radijskih oglašavanja iz Seville, u terminima koji su bili okarakterizirani kao "seksualna psihopatologija".

Manje histerični oblici protuoslobodilačkih aktivnosti su prakticirani i propovijedani od početka, od represije nad republičkim svjetovnim mjerama, uključujući razvod, sve do kampanje za čednost po pitanju haljina i zabrane prikazivanja golih nogu. Španjolskim ženama je uvjetovano da prihvate tradicionalnu potčinjenu ulogu. Škola je viđena kao institucija gdje mlade djevojke mogu učiti svoje "uzvišene dužnosti" u obitelji i domu.

Ovaj pristup se nastavio, iako su ekonomski pritisci vodili tome da je sve više žena počelo raditi izvan kuće. Da približimo priču vremenu u kojem se događa, opća knjiga o Španjolskoj objavljena 1969. godine daje neke činjenice i podatke:

- postotak žena koje rade povećao se sa 7% na 17% između 1950. i 1965. - usporedimo s onih 25% u Italiji i 31% u Ujedinjenom Kraljevstvu
- tri četvrtine zaposlenih žena je radilo uslužne, mehaničke, loše plaćene poslove, iako nije bilo zakonskih zapreka za obavljanje drugih poslova
- samo između četvrtine ili trećine među sveučilištarcima/kama su bile žene, iako je jednak broj dječaka i djevojčica išlo u osnovne i srednje škole
- tri su žene bile profesorice, tri su žene radile na sudovima
- prije nego što bi žena prihvatila posao, trebala je službenu muževu dozvolu i mogla je biti

spriječena zbog bračnog dohotka, plativog nakon drugog djeteta, koji bi propao ako je žena radila.

Žene su nastavile pružati otpor. Kada je Republika poražena, mnogi/e su se pridružili/le struji izbjeglica, odlučujući se za izgon. Na francuskoj su granici žene i djeca odvojeni od muškaraca, da bi bili udomljeni u stajama i napuštenim zgradama, ženama je davano 8 franaka na dan, dovoljno da kupe hranu i osnovane su komunalne kuhinje. Kasnije su žene preseljene u Argeles-sur-Mer, gdje je bila visoka stopa mortaliteta novorođenčadi. Unatoč tome, čak je i takvo preživljavanje preferirano u odnosu na život pod fašizmom, pa je zabilježen niz slučajeva u kojima su se žene s djecom bacale pod vlak koji vraća izbjeglice u Španjolsku iz okupirane Francuske. Isabel de Palencia, koja je bila opunomoćena ministrica Republike Španjolske za Švedsku i Finsku od 1936. do 1939. i živjela je u progonstvu u Meksiku, napisala je 1945. da je još postojalo osam zatvora za žene političke zatvorenice u Madridu. Navela je izvještaj iz falangističkih novina o ceremoniji krštenja 1940. godine za 280 novorođenčadi rođenih u zatvoru.

Više od dvadeset godina poslije, Miguel García je opisao kako su žene političkih zatvorenika okupirale crkve radi potpore štrajku glađu i morale su ih izbaciti snage javnog reda. Popisi uhićenika zadnjih godina uključivali su i žene, tj. Front libertaine des luttes de classes, u veljači 1975. iznosi imena triju žena među "dvadeset revolucionarnih militanata koji bi se mogli suočiti sa smrtnom kaznom". Što je sve bilo protiv žena može se procijeniti iz sljedećeg:

"U Španjolskoj je još uvijek na snazi zakon koji kaže da 'iz razloga bračne sloge, muškarac je donositelj odluka po svom prirodnom, religijskom i povijesnom pravu'... udana španjolska žena treba pismeno dopuštenje svoga muža da prebaci vlasništvo, da se pojavi kao svjedokinja na sudu, da se prijavi za putovnicu, potpiše ugovor ili da otvori vlastiti bankovni račun.

U Španjolskoj se ne smije iznositi bilo kakva usmena ili pisana izjava u korist razvoda, abortusa ili upotrebe kontracepcije. Kazne za sudjelovanje u feminističkim akcijama su nevjerovatno stroge. Jednostavno sudjelovanje u raspravi o ženskim problemima može rezultirati s nekoliko godina zatvora.

Nedavno, Španjolka je osuđena na dvije godine i četiri mjeseca zatvora nakon što je policija pronašla feminističku literaturu u njezinom stanu. Njezin muž, koji je apolitičan, osuđen je na istu kaznu. Španjolski zakon pretpostavlja da žena ne može djelovati samostalno, pa je stoga njezin muž odgovoran za njena djela."

ZAKLJUČCI

Sve do nedavno, bilo je gotovo nužno opravdavati pojam "revolucije" i vezu sa španjolskim događajima 1936. godine i nakon toga, s obzirom na to koliko su temeljito socijalni aspekti borbe bili prikriveni. Čak i sada je treba braniti od "čistunaca" koji pokušavaju diskreditirati kolektivizaciju tvrdeći da je bila "samoupravni kapitalizam". Čak i kad bi ovaj opis bio potpuno točan, iz usko ekonomskog stanovišta, negiranje svakog drugog značaja toga što se događalo je krajnje netočno. Čak niti neuspjeh rušenja "zakonite" vlade ne može negirati vrijednost iskustva "dvojnje moći" kao oblika revolucije. Zbog njenih ograničenja i unatoč njima, Španjolska

revolucija zahtijeva i zaslužuje kritičko istraživanje.

U vremenima intenzivnih društvenih promjena, posebno rata i revolucije, žene su općenito gledane kao one koje ispunjavaju nove uloge, primjenjujući novi pogled na sebe i donoseći promjene u društvenom pogledu na njih. To može biti pokazatelj toga koliko su potlačene i ograničavane u "normalnim" vremenima i koliko je neiskorištenog potencijala. Povratak u normalu često dovodi žene natrag u prethodni položaj ili blizu toga. Demonstracija toga što žene mogu postići se učinkovito zaboravlja - što je jedan od razloga za dokumentiranje i analizu takvih razdoblja. Povijest žena, kako bilo, mora biti spašena ne samo od zaborava, nego i od dviju suprotnih struja čiju pažnju dobiva s vremena na vrijeme: od patronizirajuće slike o ženama koje rade veliki posao, dok stopostotno stoje iza muškaraca (a gdje drugdje?), i od suprotnosti koja povremeno dolazi od ženskooslobodilačkog pisanja, od toga da se sve što žene naprave opiše kao po definiciji dobro i lijepo.

U Španjolskoj su žene bile angažirane na sve strane - što ne iznenađuje, ali zaslužuje jasan pogled na sadašnje slogane o "podržavanju naših sestara u borbi" i na pretpostavke da su rodne razlike ključne. Jesu li žene i u Španjolskoj revoluciji u osnovi imale manje zajedničkog s muškarcima s kojima su dijelile svoju klasnu situaciju i političku predanost, nego sa svojim "sestrama" na fašističkoj strani? Sve te žene su na nekoj razini mogle patiti zbog muške dominacije, ali nije bilo mogućnosti njihovog ujedinjavanja kako bi se oslobodile.

S druge strane, oslobođenje nije postignuto spontanim radom na društvenim kontradikcijama, čak i uz otpor jakog slobodarskog pokreta. Možda bi čak bilo ispravno donositi zaključke, kao što je učinila Temma Kaplan, da "Nema razloga vjerovati u to da bi se položaj španjolskih žena fundamentalno promijenio da su anarhisti pobijedili u ratu". No, teško je predvidjeti što bi bile točne posljedice pobjede i, po mom mišljenju, sklona je pretjerivati u umanjivanju slobodarskih nastojanja oko promjene rodnih uloga i vrijednosti. Svejedno, njezin članak ističe bitna pitanja, ukazujući na faktore koji su spriječili promjenu života španjolskih žena iz radničke klase.

Faktori koji su utjecali na izostanak promjene vuku svoje korijene iz predrevolucionarnog razdoblja. Slobodari su bili svjesni toga kako kapitalističko društvo izrabljuje žene, ali, da citiramo Temmu Kaplan, "nisu razvili program kojim bi spriječili slično izrabljivanje u revolucionarnom društvu". Oslobođenje žena nije bilo učinjeno u teoriji i praksi. Nije jasno jesu li pomoci prema slobodnijoj seksualnosti bili ostvareni zahvaljujući nečem višem od odbijanja crkvenih i državnih regulativa (brak). Nedostatak jasnoće koji muči slobodarski pokret i koji se pokazao kobnim u suprotstavljanju čvrstoj politici Komunističke partije i ovdje je imao posljedice. A kada i ako slobodarsko suočavanje s unutarnjom represijom propadne, za većinu populacije teret naslijeđene tradicije postaje prevladavajući.

Prema Temmi Kaplan, žene revolucionara su podčinile svoje zahtjeve interesima dobivanja rata, čime želi ukazati na suprotnost ove politike i one anarhističke kao cjeline. U biti, anarhisti su se općenito u velikoj mjeri slagali s Narodnim frontom. S vremenom, digli su glas zbog neslaganja s KP-om i nakratko su učinili sukob otvorenim - ali njihov slobodarski program je bio podčinjen i potopljen. Njihova revolucija je bila izgubljena - značajno prije nego su izgubili rat. Bavljenje stvarnim strahom od podjele unutar pokreta znači da je jača, dominantna ideologija sama po sebi pobijedila: autoritarnost pobjeđuje nad slobodarskim socijalizmom, muška

dominacija nad ženskim oslobođenjem. Ova lekcija je posebno važna pokretima orijentiranim protiv onoga što se čini kao očito "veće zlo".

Sudbina žena u revoluciji je usko povezana sa sudbinom cijele revolucije. U Španjolskoj je bilo početnih pobjeda, čak i kada su bile djelomične, ograničene i rascjepkane (može se raspravljati o tome da životi španjolskih muškaraca također nisu bili potpuno promijenjeni). Smirivanje dolazi s ratnom situacijom, koju slijede obrati, a poraz je donio reakciju. Ali sudbina žena ne smije ostati zanemaren, podčinjen faktor, ili će socijalna revolucija, kao i borba za prava žena, biti umanjena i uništena.

Važnije od pitanja što bi bilo kad bi bilo... je pitanje što se događa sada. Postoje neke osnove za proračunati optimizam: društvo je naprednije, kriza autoriteta znatno akutnija.

Posljednjih par godina postoji jači razvoj pokreta za oslobođenje žena, što ističe neizostavna i važna pitanja za sve revolucionare i nastavlja diskusiju o njima. Barem se s nekim stvarima naši muški drugovi ne bi mogli izvući i nadamo se, ne bi se htjeli nametati. I - nadam se - imamo početak slobodarskog pokreta od kojeg se može očekivati kredibilitet i koji će razviti novu viziju društva u kojoj je oslobođenje žena sastavni dio društvene promjene.

[prijevod teksta originalno objavljen kao pamflet u izdanju Anfeme]

Izvor: www.anfema.org